

Experi–Mentalities

Timo Menke

Denna text är lika mycket ett tanke-experiment, ett försök att historiskt genomlysna några praktiker inom ett vidgat experimentellt fält, som ett program-experiment – att aktualisera film, biograf och festival som ett mångfacetterade laboratorium för en experimental diskurs. *Experi–Mentalities* – ett nästan molekylärt begrepp på väg att klyvas i sina atomer – lyfter fram ett interdisciplinärt fält i det svenska filmlandskapet som skärskådar det experimentella i vid bemärkelse. I de filmiska experiment och de *experi–mentaliteter* som visas på Pori filmfestival 2021 friläggs begreppets dubbelnatur i ett brett spektrum av både halvöppna och halvstängda rum såsom circus, fristad, kontor och laboratorium. I dessa *experi–mentala* mikrotopoi går experiment och mentalitet ihop eller hamnar i konflikt med varandra, och det konstnärliga syftet kan bli lika experimentellt som metoden: trial and error, hypotes och evidens, öppna parameter, otaliga variabler eller rena belastningstester. Här möts vetenskapliga, konstnärliga och sociala experiment, här ryms både kontrollerade illusioner, prototyper och stunts, såväl som spontana misslyckanden och dysfunktioner. Det är lika mycket en kamp för att komma in som att komma ut ur experimentet, lika mycket komedi som tragedi. Men det är i detta experimentala glapp som nya verkligheter, sanningar och framtider kan bli synliga som dess kritiska massa, med potential för annorlunda och enigmatiska kunskapsformer.

Inom bildkonsten och konstfilmen har det *experimentella* länge funnits med på ett hörn, inte bara för att särskilja experimentell film från spelfilm och dokumentär, utan även för att hävda dess egenart – ofta synonymt med en modernistisk idé om ett avantgarde som utmanar genrer och stilar. Svensk experimentfilm¹ gör som namnet antyder bruk av en mängd olika experiment under dess glansdagar på 50- till 70-talet med en rad framstående konstnärer och filmare². De flesta³ hade sin bas i *Arbetsgruppen för film*⁴ eller *Svensk experimentfilmstudio* som grundades 1950 i Stockholm och verkade för en god experimentfilmkultur i Sverige. Stiftelsen Filmform⁵ som är dess arvtogare främjar idag svensk videokonst och experimentell film genom att samla, bevara och tillgängliggöra samt sprida kunskap till en såväl bred som initierad publik både i Sverige och internationellt. Under efterkrigstiden växer tre sorters experiment fram som pågår parallellt inom olika sfärer: naturvetenskapliga experimentella procedurer (varav t ex experimentell fysik har kommit för att stanna), det konstnärliga form- och genreöverskridande experimentet som även innefattar teknologiska experiment⁶, samt försök med nya former av social och kollektiv

---

¹ Både *experimental film*, *experimentell film*, och *experimentfilm* förekommer som begrepp och förblir i någon mån kopplat till den konstnärliga smalfilmens produktions- och distributionssätt.

² För en utförlig introduktion se kapitlet *I skuggan av spelfilmen: Svensk experimentell film i Konst som rörlig bild: från Diagonalsymfonin till Whiteout* / [ed] Söderbergh Widding, Stockholm: Langenskiölds, 2006, p. 15-94

³ Kärnan bestod av Arne Lindgren, Mihail Livada och Peter Weiss och redan tidigt hade man knutit personer som Öyvind Fahlström, Pontus Hultén och Carl Fredrik Reuterswärd till sig som medlemmar. Arbetsgruppen för film blev Stiftelsen Filmform som idag förvaltar och distribuerar många filmer från denna tidsperiod.

⁴ https://sv.wikipedia.org/wiki/Arbetsgruppen_f%C3%B6r_film

⁵ <https://www.filmform.com/about/office-and-management/>

⁶ Experiments in Art and Technology organization, founded in New York in 1966 by engineers Billy Klüver and Fred Waldhauer and artists Robert Rauschenberg and Robert Whitman. E.A.T. was a non-profit organization that grew out of *9 Evenings: Theatre and Engineering*, an event in which 40 engineers and 10 contemporary artists worked together on performances that incorporated new technology.” Terry Smith, “Terry Smith, Experimentality; Theories and Practices,” accessed November 13, 2021, <http://blogs.unsw.edu.au/niea-experimentalartsconference/files/2011/08/TERRY-SMITH-Experimentality-Theories-and-Practices.pdf>.

organisering. Kanske är det en naiv historieskrivning, men experimenterandet – som verb – och som en ömsom oformulerad, ömsom kontrollerad metod tycks gå hand i hand med en progressiv syn på kultur, samhälle och forskning. Vetenskapliga observationer, mätningar och procedurer för att lösa specifika problem vid sidan om omprövandet av sociala förhållanden och försök till konstnärliga uppbrott påverkar 60- och 70-talet i stora delar av hela Amerika, Västeuropa liksom i Norden. Ingen sexuell revolution, ingen mänlandning och inga spektakulära händelser utan mer eller mindre frisinnat och ibland våldsamt experimenterande med nya former av samlevnad, teknologier och estetiska regimer.

Experimentet som en metod för utveckling har starka kopplingar till en "sekulariserad tro" på kulturen i Sverige liksom övriga Norden – något som ibland gränsar till en mentalitet. *Experi-* (från lat. *experior*) rymmer erfarenheten (*experiens*) och försöket (*experimentet*), experten och testledaren – för att inte tala om försökskaninen. *Mens* (från lat. *mentālis*, eller *mēns*) pekar etymologiskt på "ande", "idé", eller "tanke", lättast att förstå i engelskans "mind". Det mentala i *mentalsjukhus* och *mentalitet* har dock ofta mörka undertoner för svensken som under lång tid odlat en självbild med den rationella människan och bildade medborgaren som målbild. Nordbons "sekulariserade tro" både bekräftar och dementerar själva mentalitetsbegreppet, alltså att det skulle finnas förhärskande tanke- och beteendemönster hos enskilda eller folkgrupper. Att säga sig stå utanför varje form av mentalitet, kan kollektivt sett te sig som just en mentalitet. Den kontroversiella studien *Är svensken människa?* av H. Berggren och L. Trägårdh⁷ ringar in den svenska statsindividualismen, dvs "ett gemenskapsprojekt som strävar efter att frigöra individen från mellanmänskligt beroende" som den mentala kärnan i det svenska sociala kontraktet⁸. Kanske måste både mentalitetsbegreppet och statsindividualismen förstås som högst experimentella projekt, var för sig på väg att upplösas eller omformuleras i dagens globala post-antropocen. Det är i detta glapp som en möjlig förskjutning mot det *experimentala* eller *experimentaliteter* gör entré.

Det som väcker det experimentella som begrepp, format och metod ur ett slags törnrosasömn i slutet av förra millenniet och ger det nya betydelser för samtidskonsten är bl a utställningsprojektet *Laboratorium*^{9 10} på Provinciaal Fotografie Museum i Antwerpen 1999, curerad av Barbara Vanderlinden och Hans-Ulrich Obrist. Utspridd över många platser och just laboratorier i Antwerpen och därmed experimentellt i sitt utvidgade multidisciplinära utställningsformat, aktualiserar *Laboratorium* konstnärens arbetsplats¹¹ någonstans mittemellan ateljén och labbet. Laboratoriet som experimentets naturliga habitat omformar enligt Obrist inte bara förståelsen av konstnärens verkstad, utan även av museet som ett offentligt rum för att pröva nya metoder och format. Ambitionen med *Experi-Mentalities* är att aktualisera laboratoriet som plats och motor för själva filmen, biografen och festivalen – med en blinkning till den analoga filmproduktionens

---

⁷ Berggren, Henrik & Trägårdh, Lars (2006). *Är svensken människa?: gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedt

⁸ Studien liksom sitt ämne är inte oproblematiskt, bl a utgår det från en sorts homogen demografi i både politisk och etnografisk betydelse, vilket kanske aldrig var fallet, men känns daterad när migration och ett postpolitiskt tillstånd har ritat om kartan i grunden.

⁹ "Laboratorium started as a discussion that involves questions such as: What is the meaning of laboratories? What is the meaning of experiments? When do experiments become public and when does the result of an experiment reach public consensus? Is rendering public what happens inside the laboratory of the scientist and the studio of the artist a contradiction in terms? These and other questions are being offered in this interdisciplinary project that starts with the "workplace" where the artists and the scientists experiment and work freely." s.17 ur Obrist, Hans Ulrich & Vanderlinden, Barbara (red.) (2001). *Laboratorium*. Köln: DuMont

¹⁰ Se även <https://zkm.de/en/laboratorium>

¹¹ *Laboratorium* föregriper på så sätt även det som kom att renodlas som konstnärlig forskning med en annan syn på kunskap, interdisciplinära praktiker och etableringen av konstnärlig forskning som en akademisk gren med metodologiska krav.

historiska behov av just filmlaboratorier för framkallning. Experi–Mentalities skissar fram en smygande rörelse från “film som experiment” till “experiment som film”; från formprovande försök inom experimentfilm som tänjer på filmmediets gränser till en sorts felmedvetna försök att av-lära i en tid “efter kunskap”, rentav att missförstå eller avsiktligt underförstå, ibland laborativt och performativt till det uthärdligas gräns. Samtidigt riktas blicken mot själva experimenterandets materiella, kroppsliga och sociala premisser och processer. Det är i detta experimentala glapp som nya verkligheter, sanningar och framtider kan bli synliga som dess kritiska massa, med potential för annorlunda och enigmatiska kunskapsformer.

Experi–Mentalities (Programme presentation)

Timo Menke

Swedish Experi-Mentalities in Short

I *Swedish Experi-Mentalities in Short* experimenteras med det humana på gränsen till det humanoida och posthumana, med klyvningen av den kvinnliga kroppen å ena sidan och massproduktionen av den prostetiska kvinnan å andra sidan, liksom med kroppsvärmens intersubjektiva avtryck på andra kroppar. Här återfinns experimentala sociala organiseringar i vilka medlemmar utvecklar nya förmågor och kontrakt med varandra, liksom experiment med själva experimenterandet.

Tova Mozards **The Mismade Girl** (2020) dammar av den "itusågade damen" med sig själv som försökskanin – inte för att avslöja tricket, utan för att belysa dess falnade glans och det symboliska begäret att klyva av kvinnokropp. De åldrade illusionisterna Chuck Jones och Jan värmer upp alla grepp under scenens många repetitioner, men numret töms sakta på energi och blir till fumlig rutin. I både illusionistisk anda och med en nostalgisk hyllning till tricket tvingas åskådarens egen föreställningsförmåga "fylla i" kvinnans magiska men osynliga delning.

Innan Peter Weiss fick sitt internationella genombrott som tysk exilförfattare producerade han under åren 1952-1961 fjorton filmer på bl a *Arbetsgruppen för film* som gick från existentiella experiment till dokumentära debattinlägg. **Ateljéinteriör/The Studio of Dr Faust**¹² (1956) förblir i dubbel bemärkelse experimentell: Det var färgfilmens möjligheter som inspirerade honom till experiment där ljuset och färger från glasprismor fick spela mot varandra. Med sin blinkning mot Faust/Mephisto som ett sorts kunskapens ödesdrama blev det också den enda färgfilm han gjorde. Utgångspunkten för **Francine Was a Machine** (2019) av Marte Aas är den obekräftade historien om René Descartes mekaniska docka – i skepnad av hans döda dotter Francine. Under en båtresa upptäcker sjömännen dockan och kastar den i havet. Filmens råa glimtar av kroppsdelar i silikon från en fabrik som producerar AI-sexdockor vävs samman med drömska klipp av bläckfiskar från havets botten. I skuggan av vetenskapens ratio ger dess dunkla begär upphov till en säregen experimentalitet.

Interbeing (2018) av Martina Hoogland Ivanow lyckas fånga mänsklig beröring som något som inte börjar eller slutar med bara kroppen. Med hjälp av värmekamerans för ögat osynliga nyanser av temperatur framträder en lika komplex som flyktig väv av interaktion människor emellan. Med en laboratorisk exakthet tar Hoogland Ivanow tempen på den fysiska beröringens efterbild. Som ett fotografiskt och kroppsligt minne av varandra lever värmeskuggan sitt eget mellan-liv.

Hellburner Diaries (2021) av Tomas Sjögren gläntar till en lika olycksbådande som trolskt experimental värld. Sjögrens sprudlande ekosystem tycks besjälade av postnaturliga varelser: drömska ärthuvuden under en midsommarstång, en halvtransparent tandfé och en blödande kåft i trans ingår i hans postdigitala återförtrollning bortom fauna och flora, materia och fenomen, rentav bortom de pixlar och algoritmer denna värld är gjord av.

I Magnus Bårtås nästan mikroskopiska och mikrokomiska blyxtbelysning **Anna, var är Paulina idag?** (1999) möter barnens morgonsamling kontorets projektteam i en smått absurdistisk

---

¹² Bengtsson, Jan Christer (2010). *Peter Weiss filmer: från de korta små lekfulla kopparslagen till kommersiell långfilmsdebut : filmer - filmidéer - utkast*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet, 2010

närvarolek. Någoting blottas i den till synes lekfulla men tomma experimentalitet hos både Waldorfdockelekens och gruppmötets sociala hierarkier.

I Mårten Nilsson och Gunilla Heilborns film **This is Alaska** (2009) träffar vi på en liten grupp människor som lämnat samhället för att söka efter frihet på en plats som sägs vara Alaska. De fem självförsörjande personerna berättar om sina livsval, drömmar och idéer och ingår på ett omärkligt sätt både ett nytt socialt kontrakt med varandra och ett mentalt kontrakt med åskådaren: kan vi godta att det finns ett nytt Alaska och att detta är början på en social utopi? Experimentet kan börja.

Swedish Experi-Mentalities at Large

I *Swedish Experi-Mentalities at Large* möts två experimentella förhållningssätt i det längre formatet mellan olika generationer. Det auteurbaserade arbetet vid animationsbordet i Gunvor Nelsons första collagefilm **Frame Line** (1983) ställs mot Emanuel Almborgs kollektiva process i **Nothing is Left to Tell** (2011) med drag av friluftsliv och Kommune 1¹³. Hos Nelson utforskas Stockholm och Sverige efter många år i Kalifornien, och hos Almborg en situation på "en öde ö" bortom språket, med film som anteckningsblock mellan karta och territorium. Både till synes slumpmässiga visuella händelser och strukturerade sociala variabler överlappar varandra. Det längre formatet tillåter hos båda en meditativ utveckling som ömsom främmandegör det bekanta, ömsom anpassar sig till okända villkor. Båda anslag kännetecknas av stor integritet och en noga avvägd hushållning med experimentens resurser, oavsett om det är filmrutor, bräddor eller kommunikation.

Swedish Experi-Mentalities Forever

Vissa experiment kräver extrem kroppslig uthållighet eller desperat mental närvaro. I *Swedish Experi-Mentalities Forever* med installationer av Lars Siltbergs **Man with balls on hands and feet - Man on Water** (1999) och Anna-Karin Rasmussons **Jag letar i ditt kök** (2019) pågår till synes ändlösa experiment med kroppen som dess instrument och *subjektobjekt*. Placerade i rumsligt och mentalt avgränsade utrymmen med till synes omöjliga uppgifter, är det omöjligt för betraktaren att skilja lyckat från misslyckat resultat. Här råder själva försöket som metod – försök som aldrig tar slut, likt Sisyfos som straffas av Zeus för sin hybris att rulla en tung sten uppför ett högt berg, bara för att se den rulla ner på andra sidan. "Man måste tänka sig Sisyfos lycklig" för att det säga det med existentialisten Albert Camus¹⁴.

---

¹³ https://sv.wikipedia.org/wiki/Kommune_1

¹⁴ Camus, Albert (1942). *Le mythe de Sisyphe: Nouvelle édition augmentée d'une étude sur Franz Kafka*. [Paris]: Gallimard